

УДК 327.51(477)

Є. О. КОВАЛЕНКО

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМ АНАЛІЗУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Надано аналіз широкого кола проблем євроінтеграційної політики з урахуванням багатогранності цього процесу. Викладено базові теоретичні підходи щодо поглиблення та розширення Європейського Союзу. Розкрито сутність деяких понять та концепцій феномена євроінтеграції, розглянуто основні положення багатонаціонального інтеграційного процесу.

In article is given analyses of broad circle problems of euro integration policy with taking into account many-faced this process; stated basic theoretic approaches of hollow and expansion of European Union; opened the point of some ideas and concepts of euro integration phenomenon; considered fundamental principles of many national integration processes.

Нинішня ситуація характеризується глобальною трансформацією всіх країн світу до нового якісного стану, нового типу цивілізації третього тисячоріччя. Сучасні тенденції світового розвитку ставлять перед Україною нові проблеми та потребують від неї активної участі в їхньому розв'язанні. Характерною рисою сучасного світового соціально-економічного розвитку є бурхлива динаміка інтеграційних процесів у світі, зокрема в Європі. На Європейському континенті таким інтеграційним угрупованням є Європейський Союз (надалі – Євросоюз), розширення якого відкриває нові можливості і для України.

У подальшому викладі маємо на меті:

- проаналізувати базові концептуальні підходи щодо поглиблення та розширення Євросоюзу;
- простежити взаємозв'язок та взаємозалежність основних видів інтеграції;
- розкрити суть багатонаціонального інтеграційного процесу.

На сьогодні зроблено чимало теоретичних узагальнень стосовно процесу розвитку інтеграції суверенних держав Євросоюзу, а також наукових розвідок щодо еволюції теоретичних основ євроінтеграційного процесу. Більше того, за істотної зміни ситуації на Євразійському континенті на зламі ХХ-ХХІ ст., а також унаслідок поступового формування нового суб'єкта міжнародних відносин у глобальному вимірі – Євросоюзу вчені прагнуть узагальнити теоретичні моделі інтеграції, що існують, а також розробити нові [6]. Утім зрозуміло, що це складне завдання, а саме розроблення новітньої теорії євроінтеграції, вимагає не тільки застосування комплексного підходу в методологічному сенсі, але і врахування чинників економічного, інституційного, політичного характеру внутрішнього розвитку Євросоюзу поряд з аналізом дії чинників зовнішніх, які динамічно змінюються.

Із наявної палітри теоретико-методологічних узагальнень у контексті як поглиблення, так і розширення Євросоюзу слід виокремити, насамперед, три базових, концептуальних підходи.

По-перше, це Європа “різних швидкостей” (уперше термін з’явився у “звіті Тіндемманса” (1975). Так характеризується ситуація, коли не всі держави-члени можуть або хочуть в однаковому темпі просуватися до інтеграції в певних сферах. Це вимагає спеціальних заходів для погодження інтересів різних груп держав. Загалом положення “звіту Тіндемманса” було відхилено. Однак під час запровадження європейського механізму обмінних валютних курсів (наприкінці 1970-х— рр.) було все ж допущено можливість “різних швидкостей” у рамках європейської монетарної системи. Реальні загрози Європі “різних швидкостей” виникли й після першої невдалої спроби прийняти Конституцію ЄС, що також свідчило про можливу кризову ситуацію в контексті творення єдиного суб’єкта міжнародних відносин.

По-друге, це Європа *a la carte*, так зване “меню” стратегій розвитку європейських країн – тобто модель інтеграції, за якою держави самі вирішують, чи брати їм участь у певній конкретній інтеграційній ініціативі. Такої моделі дотримувався, наприклад, британський уряд, використовуючи так зване *opt-out* щодо положень “Соціального пакету” Маастрихтської угоди. Цей термін відображає ідею неоднакового методу інтеграції, який дозволяє країнам-членам вибирати стратегії, “як із меню”, і долучатися до їхньої реалізації. Така модель може становити загрозу всьому процесу європейської інтеграції, отже, має бути хоча б мінімальна кількість спільних цілей країн – членів Євросоюзу. (До речі, інша назва моделі – модель “змінної геометрії” євроінтеграції).

І, по-третє, Європа концентричних кіл – концепція, запропонована Ж. Делором у січні 1989 р. Вона передбачає дедалі вищий рівень інтеграції в напрямку “центру” євроспільноти, яким мали б бути країни Євросоюзу після створення політичного союзу, спільного ринку та господарського й валютного союзів. Далі йдуть країни Європейської асоціації вільної торгівлі, наближені до Євросоюзу в господарському і правовому плані. Зовнішнє коло утворюють країни, асоційовані з Євросоюзом, які претендують на повноправне членство. Четверте, найширше коло складають країни – члени ОБСЄ як спільний простір європейського співробітництва [4].

Аналіз теоретичних моделей інтеграційних процесів, зокрема і європейської інтеграції, дозволяє простежити їхню динаміку. Привертає увагу ґрунтовне дослідження напрямків і концепцій євроінтеграції В. Копійки [8], компаративні розвідки теоретичних моделей інтеграції О. Ковальової [7], аналіз виявлення оптимальних наукових теорій і методологій дослідження євроінтеграційного процесу крізь призму порівняння теорій європейської інтеграції І. Піляєва [10]. Таким чином, у нас закладаються основи власної школи “європейських студій”. Але дослідження теоретичних моделей інтеграції, як і політичної теорії європейської інтеграції в цілому, потребує глибокого переосмислення на основі критичного аналізу наявних розробок і дослідження відповідності теоретичних засад динамічному розвитку саме сучасного євроінтеграційного процесу. За умов докорінної трансформації Євросоюзу, вкрай необхідно виробити нові моделі євроінтеграційного процесу, принаймні теорію розширення Євросоюзу. Слід

зазначити, що такі спроби вже спостерігаються в західній політологічній літературі. З'явилися навіть дослідження, в яких “вираховуються” вигоди і втрати Євросоюзу від розширення на схід [6]. Але проблема в тому, що ці теоретичні моделі не витримують перевірки часом: теорія «не встигає» за практикою. Управляти ситуацією можна лише тоді, коли зуміємо передбачити, хоча б на два кроки вперед, дії Євросоюзу. Чи хоча б досягнути значущість адаптації держав нової Центральної Європи і скористатися з цих уроків.

Як свідчить аналіз, Євросоюз – одна з найпотужніших інтеграційних зон світу, економічний потенціал якої близький, а в окремих напрямках перевищує економічний потенціал США. Євросоюз поступово пройшов низку кроків повної інтеграції, маючи намір до їхнього поглиблення: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, валютний союз, політичний союз, повна інтеграція через федерацію чи конференцію. Ідея “європейського дому” – політична концепція, що, перебуваючи у стадії постійного розроблення, визначає утвердження на Європейському континенті надійної системи безпеки життя народів на основі розуміння спільності їхньої долі. Ідея європейської спільноти неодноразово висувалась в історії політичної думки (П. Дюбуа, П. Влодковіц, В. Пенн). “Європейського дому” ідею спрямовано на створення європейської системи безпеки невоєнними методами, на розвиток співробітництва в усіх сферах діяльності, на формування загальноєвропейської свідомості. Щодо поняття “ідея “європейського дому” існує дві точки зору: згідно з однією ця ідея відображає абстрактне прагнення до єдності й безпеки; згідно з другою – “європейський дім” становить сукупність площин, які взаємодіють між собою (економічних, військових, політичних, екологічних, гуманістичних, геополітичних). Багато західних політологів (Ж. Мінк, А. Тираскольські, Ж.-М. Дайє, П. Мейсснер, П. Шеффер) розглядають ідею загальноєвропейського дому як алегорію, яка порушує багато питань, економічних і політичних [11].

Інтеграція в аспекті світового господарства ще не спостерігається. Вона має місце лише в деяких регіонах. Отже, можна вважати, що “інтеграція як процес” має глобальні масштаби, а “інтеграція як відносини” формується як регіональний стан [2, с. 120 – 123]. Серед основних видів інтеграції слід виокремити політичну, військову та економічну. Варто підкреслити, що успішний економічний інтеграційний проект може стати поштовхом для подальшої політичної або військової інтеграції. Подібна ситуація простежується на прикладі країн Євросоюзу, більшість яких входять до блоку НАТО.

Слід зазначити, що політична інтеграція – це сукупність політичних процесів, спрямованих на консолідацію, об’єднання суспільства, політичних структур або етносів у рамках однієї держави чи кількох держав для протидії внутрішнім і зовнішнім деструктивним чинникам. Існує чотири стадії політичної інтеграції.

Інституційна інтеграція стосується запровадження практики колективного ухвалення рішень групою країн. Спільні інституції необхідні для розвитку й адміністрування правил та регулювання, що їх потребує економічна інтеграція.

Інтеграція державної політики полягає в мірі відповідальності за проведення політики на вищому наддержавному рівні, або політики, що спільно здійснюється чи координується на кількох рівнях.

Інтеграція ставлень пов'язана з підтримкою регіональної інтеграції громадськістю і політичною та економічною елітами.

Інтеграція безпеки визначається як “спільна безпека”, що ґрунтується на ненасильницькій взаємодії держав [1].

Політичній інтеграції притаманні такі риси:

– *незалежність* (створення суверенних держав та формування відносин, які базуються на міжнародних нормах і правилах);

– *узаємодія* (встановлення тісних дво- чи багатосторонніх відносин на основі угод про дружбу і взаємодію, інших відносин, які встановлюють близькість зовнішньої та внутрішньої політики);

– *узгодження* (формування відносин, які встановлюють практику взаємного узгодження в зовнішній і внутрішній політиці, спільних дій із тих чи інших питань, що стосуються інтересів обох країн. Створення координаційних органів із відповідними функціями);

– *єдність* (здійснення єдиної політики щодо основних проблем життєдіяльності держав. Формування єдиної системи управління такими питаннями, як захист, зовнішня політика, зовнішньоекономічна діяльність) [5].

Останнім часом швидко розвиваються інтеграційні процеси на регіональному рівні, імпульс якому надає транскордонне співробітництво. Як зазначає Л. Хоффман, зростає регіональна політична інтеграція, яку можна порівняти з рухом до європейського федералізму, каталізатором якого є регіональна експансія Євросоюзу до Східної Європи [13].

Поняття “інтеграція” у значенні “регіональна, політична або економічна” широко використовується в літературі для характеристики сучасних процесів формування соціальних систем супердержавного (міждержавного) і субдержавного рівнів. Аналіз процесів інтеграції в політичних і соціальних науках припускає постановку питання про те, “чи може ціле бути більшим, ніж сума його складових”, чи можуть групи людей складати органічне ціле. Останнє виступає як комплекс (система) елементів, що перебувають у взаємозалежності, коли зміни в одному з елементів позначаються на становищі та стані інших складових системи [12, с. 540 – 545]. Регіональний рівень інтеграції базується на спільності територіальних кордонів держав, які інтегруються, на схожих шляхах історичного розвитку, які доповнюються природним, економічним, транспортно-комунікаційним, науково-технічним потенціалом, а також на спільності економічних проблем, зовнішньополітичних та геополітичних інтересів [6].

У повоєнній Європі поняття регіональної інтеграції почало означати процес уніфікації, перетворення деяких соціальних одиниць на щось більш розвинуте. Вчені вважають, що регіональна інтеграція є наступним, після національної інтеграції, етапом спільного процесу. Досягнувши високих кондицій національної державності, розвинені країни переходять на наступний, більш високий ступінь свого розвитку. Як зазначає Дж. Капорасо, вивчення процесів регіональної інтеграції вимагає єдності поглядів стосовно її визначення й тлумачення. Деякі вчені вважають її станом, інші – процесом. Опоненти інтеграції вважають, що вона веде до нівелювання унікальності націй. Однак процеси в Євросоюзі свідчать, що інтеграція підкреслює особливості культури кожної нації та підвищує можливість ефективного вирішення спільних проблем [14].

Багатонаціональний інтеграційний процес можна означити як добровільне заснування (через договір, укладений між незалежними державами) спільних інституцій та поступове вироблення їхніх спільних політик, що керуватимуться спільними цілями та інтересами. Оскільки він є “добровільним”, багатонаціональний інтеграційний процес, вочевидь, відрізняється від будь-якої форми примусового врядування чи коаліції націй або держав. Треба відрізнити “багатонаціональний» інтеграційний процес між декількома націями від “міжнародної (international) інтеграції” Мітрані, до якої залучено всі або більшість націй світу. Його також треба відрізнити від “регіональної інтеграції” – концепції, яку використовують для означення інтеграції різних держав певного регіону світу, але яку фактично слід було б застосувати для пояснення інтеграції окремих регіонів певної держави – процесу, що триває в більшості країн світу. Міжнаціональна інтеграція може відбуватися всередині однієї країни, де є кілька націй, але в такому разі її інституції базуються на федеральній конституції, а не на договорі між незалежними державами.

Основна мета багатонаціональної інтеграції – досягнення миру та безпеки серед держав-членів, так само, як і між ними та рештою світу. Однак, на відміну від військового союзу, що в ньому цю мету досягають шляхом різноманітних зобов’язань політичного та військового характеру, схема багатонаціональної інтеграції будується поступово, за допомогою великої кількості спільних політик, зміцнюючи спільні інтереси та створюючи справжню солідарність серед держав-членів. Як сказав Жан Моне, інтелектуальний батько європейської інтеграції, “союз між індивідами чи спільнотами не природний; він може бути тільки результатом інтелектуального процесу, маючи за відправний пункт вивчення потреб у змінах. Його рушійною силою мають бути спільні інтереси між індивідами чи спільнотами” [Цит. за: 9].

Поступовий розвиток спільних політик сприяє і політичній, і економічній інтеграції держав-учасниць. Хоча багатонаціональна інтеграція залежить від політичних рішень, вона істотно впливає на економіки держав-членів. Історичні рішення держав-членів були мотивовані саме економічними чинниками (більшою мірою, ніж міркуваннями безпеки чи балансу сил, яким надають занадто багато уваги дослідники). Утім самі лише економічні стимули, попри своє першорядне значення, не можуть зніщувати інтеграційний процес. Для започаткування багатонаціонального інтеграційного процесу потрібно, аби політична, економічна й інші еліти сусідніх країн неодмінно прагнули служити інтересам своїх націй, а не своїм власним чи інтересам окремих класів або соціальних категорій.

Багатонаціональна інтеграція базується на спільних політиках, які розвиваються та множаться завдяки особливій процедурі ухвалення рішень спільноти, що є ознакою такої інтеграції. У контексті багатонаціональної інтеграції *спільною політикою* називають набір рішень, правил, заходів і кодексів поведінки, ухвалених спільними інституціями, що були засновані групою держав, і впроваджуються спільними інституціями і державами-членами. Є чотири головних типи спільних політик: базові та вторинні, горизонтальні й секторальні. Спільні політики є тісно взаємопов’язаними, підтримують одна одну, сприяють спільному розвитку й розростанню і всім цим сприяють прогресові багатонаціональної інтеграції.

Спільні політики, які становлять суть багатонаціональної інтеграції, ґрунтуються на спільному законодавстві. Саме в контексті спільних політик провадиться гармонізація національних законодавств у найрізноманітніших сферах. Як наслідок, так званий “*acquis communautaire*” – правовий доробок спільноти, тобто усталене законодавство Євросоюзу, яке наповнює конкретним змістом спільні політики, сприяє одночасно економічній і політичній інтеграції держав-членів [3]. Таким чином, базовими елементами процесу багатонаціональної інтеграції є спільні політики, котрі забезпечують досягнення спільних цілей і слугують спільним інтересам. Вищі інтереси громадян країн-учасниць полягали в гарантуванні миру з їхніми сусідами та підвищенні їхнього добробуту. Слід визнати, що спільні політики Євросоюзу добре слугують цим інтересам.

Головною константою стратегії Євросоюзу, як у часи його заснування, так і сьогодні, лишається оптимальне поєднання політичного прогресу із економічним і соціальним прогресом. “Європейського дому” ідея активно розвивається РБСЄ, Євросоюзом, Радою Європи, Європейським Парламентом, вона має майбутнє і стає конкретнішою. Євросоюз уже сьогодні активно розвивається у сфері культури, захисту прав людини, охорони навколишнього середовища.

Сьогодні прискорюється та якісно змінюється рівень відносин між Україною та Євросоюзом, створюються нові інституційні структури, відповідальні за виконання програми інтеграції України до Євросоюзу. Досягнення сучасних економічних і життєвих стандартів, зокрема особистої безпеки, гарантованих прав і свобод громадян, залежить як від зусиль керівництва держави, спрямованих на входження України до Євросоюзу, так і від ступеня інформованості суспільства щодо політики європейської інтеграції. Від ступеня підтримки європейської громадськості, обізнаності з Україною, її культурою, історією, економічних можливостей залежить реалізація наших прагнень увійти в Європейське Співтовариство.

Перспективи подальшого наукового дослідження – розроблення організаційно-економічного механізму розвитку євроінтеграційної політики України.

Література:

1. *Бесараба О.* Регіоналізація Європи / О. Бесараба // Людина і політика. – 2000. – № 4. – С. 21 – 25.
2. *Булатова Е. В.* Развитие межрегионального сотрудничества как основы интеграции / Е. В. Булатова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. тр. – Донецк : Изд-во ДонНУ, 2004. – 894 с.
3. *Грицяк І. А.* Право та інституції Європейського Союзу : навч. посіб. / І. А. Грицяк. – К. : К.І.С., 2006. – 300 с.
4. *Європейський Союз : словник-довідник.* – К. : К.І.С., 2001 – С. 25 – 26.
5. *Исингарин Н.* 10 лет СНГ. Проблемы, поиски, решения. – СПб. : Паллада-медиа; СЭРЦ “Русич”, 2001. – 400 с.
6. *Кіш Є.* Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції / Є. Кіш // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6 (9). – С. 103 – 114.
7. *Ковальова О. О.* Неофункціоналізм проти традиційних підходів в теоріях європейської інтеграції / О. О. Ковальова // Грані. – 2003. – № 1 (27). – С. 114 – 117.

8. *Копійка В. В.* Концепції та доктрини європейської єдності в останній третині ХХ сторіччя / В. В. Копійка // Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу. – К., 2002. – С. 8 – 74.

9. *Мусис Н.* Усе про спільні політики Європейського Союзу : [пер. з англ.] / Ніколас Мусис. – К. : К.І.С, 2005. – С. 466.

10. *Піляєв І. С.* Проблеми розвитку теорії федералізму в контексті сучасного євроінтеграційного процесу / І. С. Піляєв // Вісн. КНУ. – 2003. – Вип. 59. – С. 45 – 47. – (Серія “Філософія. Політологія”).

11. Політика європейської інтеграції : навч. посіб. / за ред. д.ф.н. В. Г. Воронкової. – К. : Професіонал, 2007. – 512 с.

12. *Татаренко Т. М.* Регіональні інтеграційні системи: сучасна модель організації етносоціального простору / Т. М. Татаренко // Держава і право : зб. наук. пр. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. – Вип. 15 : Юридичні і політичні науки. – 608 с.

13. *Хоффманн Л.* Україна на шляху до Європи / Л. Хоффманн, Ф. Мьоллерс. – К. : Фенікс, 2001. – 343 с.

14. *Caporaso James A.* Theory and method in study of international integration / James A. Caporaso // International organization. – 1971. – № 25. – P. 228.

Надійшла до редколегії 22.03.2008 р.